

Чуждестранен съвременен опит
Foreign Modern Experience

ПРЕДУЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В РЕПУБЛИКА ЧЕХИЯ И В ЕВРОПЕЙСКИЯ КОНТЕКСТ

Иржи Прокоп

Карлов университет – Прага

Резюме. В настоящата статия се прави сравнение между основните параметри, характеристики и тенденции на развитие на предучилищното образование в страните от Европейския съюз. Фокусът е поставен върху ситуацията в Република Чехия. В част втора се описва подробно ситуацията в предучилищното образование в Чехия и някои промени и тенденции, които се случват след 1989 г.

Keywords: presschool educaion, EU educational tendencies

1. Предучилищното образование (ISCED 0) в държавите от ЕС

Предучилищното обучение или *предучилищното възпитание/обучение* в държавите от ЕС включва различни типове образователни програми за деца от предучилищна възраст, често протичащи успоредно в една държава. Типичните се реализират в *детските градини*. В чешката система към това ниво влиза детската градина, специализираната детска градина, подготвителните групи и подготвителните класове. При осигуряването на необходимото ниво на образование на гражданите в това ниво се включват и лица без образование.

Традициите, свързани с предучилищното образование, са различни в страните от ЕС. Обществено предлагане на предучилищното обучение в повечето държави от ЕС е въведено значително по-рано, отколкото в РЧехия, където традицията е от XIX век и, обратно на другите, частното отглеждане на деца в предучилищна възраст е изключение. Предучилищното възпитание в страните от ЕС се е развивало в различни периоди и с различни темпове, като образователното съдържание е включено в него едва по-късно.

Днешните различия между отделните държави от ЕС се отнасят преди всичко до отношението на предучилищното обучение към училищното, различното разбиране и продължителността на това обучение, степента на участие на децата в различните предучилищни програми, квалификацията на учителките (възпитателките/ възпитателите) и очакванията на родителите, отнасящи се до задачите на предучилищното обучение (*Struktury...*, 2009).

Детските градини в държавите от ЕС в повечето случаи са **самостоятелни институции**, само по изключение са към училищата (напр. в Дания) или директно са интегрирани като съдържание към началното образование (напр. в Холандия, Ирландия). Те са част от формалната училищна система, напр. в Република Чехия (яслите не са, те са медицинско учреждение), във Финландия, Франция, Германия и др.

Може да се разграничат **три** основни типа институции:

а) Институции, предоставящи преди всичко **грижи**, преобладаващо за деца на възраст до три години, в някои държави – и до училищна възраст.

б) Институции от неучилищен тип като центрове за дневни грижи, групи за игра и др. В някои страни съществува само този тип за цялата предучилищна възраст.

в) Училища (както и в Република Чехия).

В първите петнайсет страни, влезли в ЕС, тези училищни институции са по-рядко срещани, отколкото в новоприетите (посткомунистическите) държави. Често са предназначени само за последната предучилищна година, а понякога директно са включени към училищата.

Институциите от училищен тип като правило са подчинени на Министерството на образованието и учителите като правило трябва да имат педагогическа квалификация. Неучилищните институции са в компетенциите на други министерства (напр. на социалните въпроси, здравеопазването), като в някои държави не се изисква педагогическа квалификация за работещите в тях.

Предучилищните институции в по-голямата си част са предназначени за деца от 3 до 6/7 години, т.е. до времето, в което започва задължителното посещение на училище, по изключение и за по-малки (напр. Белгия, Франция – от 2 години) или за по-големи деца (напр. Финландия, Полша – до 7 години).

Като цяло се прокарва тенденцията за **намаляване на възрастта за задължително посещение на училище** (обикновено от 5 години) и за въвеждане на **нулеви класове** преди началното училище.

Участието в предучилищното образование не е задължително с изключение на Люксембург (от 4 години), в Северна Ирландия задължителното посещение на начално училище е от 4 години, във Франция, в социално проблемните области, се въвежда участие на деца в предучилищните институции още от 2-годишна възраст. Участието в предучилищните институции не винаги и не във всички страни има вида, с който сме свикнали в РЧехия. Редица институции функционират едва няколко часа дневно (обикновено – максимум 5), а през останалото време за детето се грижи семейството или друга институция, служеща като занималня и надзор.

Големи разлики има и в **продължителността** на предучилищното образование. Най-кратко е предучилищното образование в Гърция, Финландия, Португалия. Най-продължително (два пъти в сравнение със споменатите държави) е например във Франция, Белгия или Унгария.

Размерът на участващите в предучилищното образование в ЕС е, подобно на тези в другите развити държави, сравнително висок. Това се отнася за голямата част от децата, напр. 87% при четиригодишните деца (2001/02 г.). Предучилищните институции се посещават от все повече деца. Екстремно високо участие (всъщност всички деца) има например в Белгия и Франция. В двете страни и при двегодишните деца то е най-високо. Висок е процентът и в Северна Италия (90% от децата на възраст 3–6 години). Обратно на това най-нисък е във Финландия (около 30% от 3–5-годишните, непълни 60% при 6-годишните) или в Швейцария (при децата на 3–4 години). Сред новите държави членки най-ниско участие в предучилищното образование има най-вече в Кипър (58% при четиригодишните деца) или Полша (33% при четиригодишните деца). В РЧехия при четиригодишните деца процентът е 88% (2001/02), като средната продължителност на посещението на детска градина е 2,9 години.

Основната тенденция на ниво ISCED 0 е желанието възможно най-много **да се разшири предучилищното образование**, предимно като право на родителите да има място за детето им в предучилищното заведение, както и заради компенсаторната функция на това ниво на образованието, напр. за социално неравностойните слоеве. Двете последни тенденции се проявяват и в РЧехия. Новият закон за училищата (561/2004) определя правото на родителите на място в заведенията и безплатна последна година в детската градина. Обсъждаше се и въвеждането на задължителна последна година в детската градина. В някои държави е уредено **правото на място** (напр. Финландия, Германия – в Западна Германия няма достатъчно места и преимущество имат социалните критерии).

Общите **цели** на предучилищното образование в държавите от ЕС принципно са **сходни**. Целта е детето да получи умения и знания, да се подготви за живота в обществото. Отделните страни дефинират различни конкретни цели, някои са въвели и определени форми на оценка (Обединеното кралство – оценяват се резултатите на децата при влизането им в училище/задължителното посещение на училище).

Различни са методите на реализация на тези цели, като може да се идентифицират **три** основни общи модела на предучилищното образование (*Key Data on Education in the EU*, 1997) в зависимост от това как се изграждат образователните групи деца:

- *Училищен модел* – групички деца според възрастта, класа, например във Франция, Испания, Гърция, РЧехия, Словакия, Великобритания, Унгария, Полша. Преобладават в държавите от ЕС през последната предучилищна година.

- *Семеен модел* – групички деца със смесена възраст в семейство, например във Финландия, Швеция, Дания, Германия.

- *Двете възможности* – по избор на родителите или учредителите, например в Белгия, Италия, Португалия, Холандия.

Изследванията все още не доказват достатъчно ясно плюсовете или минусите на училищния или семейния модел и продължаващата дълго професионална дискусия на тази тема е сред общите проблеми на предучилищното образование в ЕС (вж. *Preschool Education in the European Union* 1995). Изборът на единия или другия тип се предполага най-вече от традицията в дадена страна и от субективния, политически избор.

Дискусии за това, дали предучилищното обучение влияе върху развитието на децата, вече не се водят, това е научно доказано и политически прието. Дискусии се водят предимно за това, какъв вид би трябвало да има тази фаза от обучението, за да води към позитивно развитие. Проблемът е в това, че високото качество на предучилищното образование е постигнато в крайно различни страни (напр. Италия и Норвегия) и че на качеството и ефикасността на предучилищното образование влияят множество фактори. Така че познанията и достигнатата реализация от едната държава не може просто и непосредствено да се пренасят в другата.

Като основни фактори за ефикасността на предучилищното образование се посочват **дължината** (колкото повече, толкова по-добре) и успоредно с това **качеството** на образователните програми в комбинация с **подкрепата** на това образование от страна на **родителите** (*Evropský výzkum předškolního vzdělávání, In EJPE II*, с. 2, 1996), а също и **общата образователна култура** на дадената страна. За ключово се посочва **семејното възпитание**. На първо място влиянието на майката, след това най-вече влиянието на социокултурната среда на семейството. Предучилищното институционализирано образование помага най-вече за развитието на деца от социоикономическа и социокултурна неравностойна среда. В съвременността семейното възпитание и предучилищното институционализирано образование се разбират като взаимно допълващи се форми.

В някои държави предучилищното образование се разбира като **разширение на училищната подготовка** (Франция, френскоговорещата част на Белгия), учителите се подготвят както за предучилищно, така и за начално училищно ниво и действат на двете нива. В тези страни преобладава училищният модел на събиране на децата.

Другаде при по-малките се предпочита по-скоро играта, ориентацията към семейството и методи, различни от училищните. Нарастващото осъзнаване на значението на предучилищното образование, а в много страни и невъзможността да се изгради достатъчно бързо широка мрежа от предучилищни институции, както и тенденцията предучилищното образование да не се оставя само на частни лица (най-много предучилищното образование помага на децата от социално слаби семейства и това се сочи като значим фактор, предоставящ възможност на семейството тъй нареченият **социален напредък** чрез заетост – обикновено за майката) в съвременността води към все по-оживен дебат за **разпределението на разходите** за предучилищно образование между държавата, регионите, общините, работодателите и родителите.

Вариациите за финансиране са значителни, въпреки че информация за таксите не е достъпна за всички страни, особено за тези, където доминира частното предоставяне на предучилищното образование. В повечето страни не се плащат такси за обществено предучилищно образование. В тази сфера обаче често работят частни институции и публичният сектор не е достатъчно развит. Цялото предучилищно образование е безплатно, например в Белгия, Люксембург, Холандия. Обратно, за всички видове предучилищно образование се плаща, например в Словения, Кипър или Исландия. В някои страни се плаща само за не-училищни институции, които са по-голямата част; в други страни се изразходват много парични средства за предучилищно образование, в едни таксите се плащат според дохода на семейството; някъде държавата помага със субсидии за работодатели, осигуряващи предучилищно образование (напр. Финландия).

Професионалната подготовка на възпитателките/учителките се извършва най-вече на университетско ниво, например във Финландия (макар част да се изпълнява от майката), във Франция, все повече и в Чехия. А в Германия, напротив – в средните училища. Пробива си път тенденцията **за повишаване на образованието на учителите**. Дори и днес обаче има развити страни, където за учителките от предучилищното ниво не е нужно подходящо обучение (напр. Италия, Швейцария), съответно това не е задължително условие. В Чехия образованието на учителките в детските градини започва да се измества от висшата вторична сфера към третичната сфера, предимно университетски тип.

Що се отнася до цялостната тенденция в предучилищното образование, то се **усъвършенства, придобива значение** и е все повече **подкрепяно**. Преди беше по-скоро подценявано както по отношение на образованието на учителките/възпитателките, така и на курикулума, науката или политиката. Днес то се разглежда като част и преди всичко като основа за ученето през целия живот, като подготовка за училищното обучение, и изпълнява социализираща функция и важна компенсаторна функция в случаите на семейства в неравностойно положение и бедни семейства (език, образование и т.н.), има положително въздействие върху по-нататъшното развитие.

Прокарва се тенденция в посока към **усилване на образователния елемент** в предучилищното образование (при нас в РЧехия постоянно), съответно – тенденция към баланс на **два** аспекта: *образование* (развитие на елементарна грамотност) и *социализация*. Условия за предучилищното обучение, каквито имаме в РЧехия (детска площадка, стаи за игра, спални, столови, учебни стаи, времето, през което се полагат грижи и др.), в страните от ЕС са по-скоро изключение.

2. Предучилищното образование в Република Чехия

Предучилищното образование в детската градина има дълга и специфична национална традиция. Определено е за деца на възраст от 3 до 6 години, но в него участват и по-големи деца с отложено задължително училищно образо-

вание, по изключение и по-малки деца. Посещението не е задължително, но ги посещават 76,5% от тригодишните, 89,4% от четиригодишните и 92,8% от петгодишните деца (данните са за 2008/09 г.). Общината е длъжна да осигури на дете, което е с постоянно местожителство в нея, място в детската градина една година преди задължителното започване на училище. Училищата и паралелките са смесени (за момчета и момичета).

Предучилищното образование подпомага развитието на личността на детето в предучилищна възраст. То допринася за здравословното му емоционално, интелектуално и физическо развитие и за овладяване на основните правила за поведение, основните ценности на живота и междуличностните отношения. Създава основните предпоставки за продължаване на образованието, помага за премахване на неравенството в развитието на децата преди постъпване в началното училище и предоставя специални педагогически грижи за деца със специални образователни потребности.

Образованието в детската градина се ръководи от закон за училищата, директива за предучилищното образование и някои други разпоредби.

Детските градини като правило са отделни юридически лица. Те обикновено се ръководят от общините или от съюзи на общините. Финансирането на детските градини се осигурява от основателя, с изключение на разходите за заплати и помощни средства, които се покриват от държавния бюджет.

Училищата могат да получават от родителите помощи в размер до 50% от неинвестиционните разходи за едно дете (с изключение на образователните разходи). В частните и религиозните училища таксата за обучение не е ограничена. Последната предучилищна година в публичните и държавните училища е безплатна. Родителите участват и в заплащането на храната, което е субсидирано.

За социално слабите деца в последната година преди започване на задължително посещение на училище към началните училища се образуват подготвителни класове, които съответстват на предучилищното образование.

Традиционните институции за отглеждане на деца под три години са яслите, чиито учредители обикновено са големите общини, осигуряващи и финансирането им. Тази грижа е в компетенциите на Министерство на здравеопазването. След 1990 г. обаче яслите са намалели значително, през 2008 г. в 46 детски ясли е имало 1413 места. Държавата подкрепя под формата на отпуск по майчинство и помощи за родителите предимно грижите за най-малките деца в семейството.

През учебната 2008/09 г. 4809 детски градини са посещавани от 301 600 деца. В един клас средно са били по 23,1 деца.

Прием на децата в детската градина

Обучението в детската градина е предназначено за деца от 3 до 6 години. В специални случаи, когато родителите нямат друга възможност, може да бъдат приети и по-малки деца. Детските градини се посещават и от около 20% от шестгодишните деца, а и от по-големи (спрямо поколението

на шестгодишните), за които по молба на родителите е отложено задължителното посещение на училище.

С приоритет се приемат деца през последната година преди започване на задължителното образование. Детето, което ще се приема, трябва задължително да е ваксинирано. Другите критерии за прием се определят от директора на училището. През последните години нараства броят неудовлетворени молби за настаняване на дете в детска градина.

Включването на дете в подготвителен клас се разрешава от директора на училището по молба на законния представител на детето и въз основа на писмена препоръка от училищния съвет.

Часово разпределение, класове ученици, място на обучение

Детската градина е отворена през цялата учебна година (от 1 септември до 31 август). В зависимост от местните условия работата ѝ може да бъде ограничена или да прекъсне през месеците юли и/или август. На децата може да бъде осигурено пребиваване в друга детска градина. Детските градини се учредяват като институция с целодневни грижи, което е в повечето случаи, или на половин ден. Обикновено работят от понеделник до петък, но може да бъдат и учредени като интернат. Детските градини обикновено работят 10 – 11 часа на ден, а родителите могат да използват по споразумение услугите им според своите нужди. Освен обучение осигуряват игри, разходки, почивка (сън) и храна за децата, част от района на детската градина е детска площадка с игрище.

Средно броят на децата в детската градина е 62,7 (20008/09). Минималният брой деца в група е средно 18 (15, ако градината е с една група), максималният е 24. Грижите за групата деца са поверени на един или двама учители в зависимост от броя деца и от продължителността на обучението.

Групите в детската градина може да бъдат организирани в зависимост от възрастта или според степента на адаптивност или напредък, или на групи, смесени като възраст и напредък. Прилага се и интеграция на деца със здравни увреждания. В тези случаи определеният брой деца в групата се намалява (на 12–19).

Подготвителните класове са част от началното училище, имат 7 до 15 ученици.

Съдържание на обучението

През 2004 г. Министерството на образованието издаде Рамкова образователна програма за предучилищното образование (РОП за ПО). На базата на тази програма всяка детска градина създава собствената си учебна програма.

РОП за ПО е разделена на следните образователни области:

- детето и неговото тяло;
- детето и неговата психика (език и реч, познавателни способности и функции, въображение и фантазия, мисловна дейност и самоопознаване, чувства, воля);
- детето и другите;
- детето и обществото;
- детето и светът.

Основните компоненти в програмата освен това са спонтанните игри и физическата активност на децата, част от която се провежда в откритите пространства на детската градина, на излети или на екскурзии. Личностното развитие и социализацията се подкрепят и от дейности, свързани с литературното, художественото и моралното възпитание. Всички дейности акцентират на емоционалния дух и насърчават децата за участие. Важна част от режима са сънят и пребиваването навън. Училищната учебна програма между другото посочва какви подходи, форми и методи на работа се прилагат в училище.

Въз основа на училищната учебна програма и в съответствие с нея педагогът трябва да изготви своя план – учебната програма на групата така, че съдържанието да съответства на възрастта, способностите, интересите и нуждите на децата от конкретната група, както и на начина на работа на педагога. Педагозите в повечето случаи подготвят плановете си в движение, като оперативно ги допълват и променят.

Детските градини разширяват предложенията си от учебни програми, например по чужди езици, плуване, художествени дейности, логопедична терапия и програми за надарени деца. По споразумение между Министерството на образованието, младежта и спорта и IBM някои детски градини от 2002 г. участват в програма за въвеждане на компютри в тях (KidSmart Early Learning Programme).

Учебното съдържание на подготвителни класове се базира на РОП за ПО и часовото разпределение се определя от броя учебни часове за първи клас на основното образование в съответствие с Рамковата образователна програма за основното образование, т.е. е 18–22. Съдържанието на образованието е част от учебната образователна програма на съответното начално училище.

Оценка на децата

Учителите оценяват професионално децата, като не става въпрос само за оценка на резултатите им спрямо дадена норма, нито за сравнение на отделните деца и резултатите им помежду им. Всяка детска градина или всеки отделен учител може да избере дали да създаде своя система за проследяване и оценка на развитието на децата. Ако в развитието на детето се проявят нередности и проблеми, детската градина след споразумение с родителите пристъпва към консултация с педагогически, психологически или медицински съветници и към създаване на индивидуално насочени компенсаторни и развиващи програми.

Детските градини имат важна позиция за прехода към началното училище. В началните училища приемат ученици, които към 1 септември на съответната учебна година са навършили шест години. Ако детето на тази възраст не е узряло за училище, което се установява при записване, или продължава да посещава детска градина, или отива в подготвителен клас. Подготвителните класове се организират, както беше споменато, от началните училища.

Подготвителните класове имат по-малко деца, с които учителите работят индивидуално, понякога се използва и асистент. От подготвителните класове в училище отиват около 2%. Учителят на подготвителния клас изработва в края на втория срок на учебната година доклад за протичането на предучилищната подготовка на детето през дадената учебна година.

Учителите в детските градини

Учителите в детските градини могат да получат пълна квалификация чрез обучение в четиригодишните професионални средни училища с полагане на матура (ISCED 3A), документът за завършено образование е удостоверение за положена матура. Друга възможност е тригодишно обучение във висшите професионални училища, което се завършва с полагане на заключителни изпити, абсолвентите получават висше професионално образование (ISCED 5B) и титла „дипломиран специалист“ (DiS), документът за образованието е удостоверение за положени заключителни изпити. Квалификацията може да се достигне и с тригодишно бакалавърско обучение или с двегодишно магистърско обучение в педагогическите факултети на ВУЗ (ISCED 5A). Образованието се завършва с държавен заключителен изпит, част от който е защитата на бакалавърска или дипломна работа, абсолвентите получават диплома за висше образование и приложение към дипломата и титла „бакалавър“ (Bc.), съответно „магистър“ (Mgr.).

Изчислено на пълно работно време, в детските градини през учебната 2008/09 г. са работили 23 567,8 учителки/учители. На един учител се падат 12,8 деца.

3. Тенденции и промени след 1989 г.

Предучилищното образование на децата на възраст от 3 до 6 години като правило се осигурява от детските градини. В тази глава е отделено внимание на броя на децата в детските градини, броя учители и готовността на децата в предучилищна възраст да посещават задължително училище.

В предучилищното образование през последните години са очевидни следните тенденции (Martinec et al., 2009):

- В отделните детски градини значително се е увеличил броят деца.
- Нараства броят деца, които се падат на една учителка.
- Препоръчват се донякъде по-малко допълнителни отлагания на задължителното посещение на училище.

Децата са по-добре подготвени за започването на училище

Допълнителното отлагане на задължителното посещение на училище се осъществява в случай, че ученик прояви недостатъчна физическа или психическа зрялост за посещение на училище през първата година, през първия срок от задължителното си образование. Такова дете в такъв случай се връща обратно в детската градина. Делът ученици от общия брой, приети в първите класове на началното училище, за които е определено такова допълнително

отлагане, през последните пет години е спаднал. Този факт може да свидетелства за това, че днес децата, напускащи предучилищното образование, са по-добре подготвени да започнат училище, отколкото в миналото.

Трябва да се отбележи промяната в методиката на отчитане на детските градини. Значителното намаляване на броя на детските градини може да се дължи вероятно в по-голяма степен на сливането им, отколкото на разрушаването им. Не може обаче съвсем точно да се установи до кой от двата процеса се е стигнало.

В допълнение към спада на допълнително определените отлагания е намаляло количеството и на редовните отлагания.

Значително превишаване на търсенето над предлагането

В периода 2003–2008 г. е нараснал броят деца, посещаващи детска градина. Ако през учебната 2003/04 г. детска градина са посещавали средно 56,5 деца, до 2008/09 г. тази цифра се е увеличила до 62,7 деца. Стабилна тенденция е, че най-много деца в детска градина са в Прага. Увеличаването на броя на децата в детските градини се проявява без изключение във всички региони на РЧехия, над 15% е увеличението в Прага, най-малко деца посещават детската градина в регионите Злин и Височина (6,78%), детски градини с най-малко ученици дългосрочно отчитаме в региона Пардубице. Причина за наблюдаваните увеличения са две противоположни тенденции – докато през периода е нараснал броят деца, които в РЧехия участват в предучилищното образование (с повече от 15 000), през същия период е намалял броят на детските градини през учебната 2008/09 г. на разположение са били 258 детски градини по-малко, отколкото през 2003/2004 г.

Увеличаване броя на учителите в детските градини като единственото възможно решение

Между 2005 и 2008 г. леко се е увеличил броят деца, които средно се падат на една учителка. През учебната 2005/2006 г. една учителка се е грижила средно за 12,55 деца, през 2008/2009 г. – за 12,8 деца. Като сравнение по региони постоянно най-високи стойности достига Южночешкият регион, където един учител се грижи средно за повече от 13 деца.

Нарастването на броя деца, които се падат на един учител, следователно не е така драматично, както на броя деца като съотношение към броя детски градини. Причина за това е обстоятелството, че макар и детските градини да намаляват, броят на учителите, работещи в тях, за последните три години е нараснал с 1100 (преизчислено към пълен работен ден, точното число е 1083,2 при коригирано време). С оглед на константното количество деца в класовете (с директива е определен лимит 24 деца в един клас) и намаляващите детски градини увеличаването броя на учителите е единствената възможна реакция на увеличеното търсене на предучилищно образование.

Превод: Божидара Кривиradeва

ЛИТЕРАТУРА

- Evropský výzkum předškolního vzdělávání.(1996). In *EJPE* 11, č. 2.
Key Data on Education in the EU – 1997.(1997). Brusel: Eurydice.
Martinec, L. a kol.(2009). Co se změnilo v českém školství. Praha: UIV.
Struktury systémů vzdělávání a odborné přípravy v Evropě.(2010). Česká republika. Praha: UIV - Eurydice.
Vlčková, K.(2006). Charakteristiky a vývojové trendy školství a vzdělávání v zemích EU. In GONCOVÁ, M. (Eds.) *Vzdělávací politika Evropské unie*. Brno: PdF MU.

PRESCHOOL EDUCATION IN CZECH REPUBLIC IN THE EUROPEAN CONTEXT

Abstract. The present article deals with a comparison between the main parameters, characteristics and tendencies of the development of preschool education in EU countries. The focus is on the situation in Czech Republic (Vlckova, 2006). Part two and three describe in details the situation on preschool education in Czech Republic and some changes and tendencies which occurred after 1989.

Jiří Prokop

✉ Karlov University
Prague, Czech Republic
e-mail: prokopjura@volny.cz